

BAROKNÍ KULTURA

Protože církevní dějiny úzce souvisí s dějinami kultury, nabízíme v pořadu Církevní dějiny v proměnách staletí také podrobnější pohled na nejvýznamnější kulturní epochy. V dnešním pořadu bychom rádi přiblížili barokní kulturu, její nejvýznamnější představitele a díla. Můžeme si toto období časově ohraničit?

Počátek baroka je spojován s dokončením prvního římského barokního kostela **IL GESU**. Dílo italského architekta **Vignoly** (viňoly) se totiž stalo vzorem nejen pro jezuitské chrámy, ale pro celou nastupující barokní epochu. Monumentální kostel byl vybudován v letech **1568-1576**. Nachází se v samém centru věčného města, vedle domu, který obýval od roku 1543 až do roku **1556 Ignác z Loyoly**, zakladatel jezuitského řádu. Monumentální architektura měla vyjadřovat rostoucí význam nového řádu a zároveň symbolizovat program katolické obnovy, do jehož středu byla umístěna mše u hlavního oltáře. Architekt Vignola dosáhl orientace věřících k hlavnímu oltáři tím, že zkombinoval renesanční centrální stavbu završenou kopulí s podélnou lodí. Navázal tím na některé raněkřesťanské či byzantské architektury, kteří stavěli na podobném půdorysu. V případě Il Gesu ovšem prakticky zmizely postranní lodě. Místo nich zde nalézáme jen dvě řady vzájemně oddělených, mezi pilíře stěn vtažených kaplí, které se otevírají do střední lodi, čímž se prostor sjednocuje.

V 80. letech 16. století za pontifikátu papeže **Sixta V.** dochází k přebudování **Říma**. Centrum katolické církve zaujímalo kolem roku **1600** vedoucí postavení ve vývoji evropského umění. Z evropského hlediska uzavírá vývoj barokní epochy návrh monumentálního kostela sv. Karla Boromejského ve Vídni z roku 1715.

Zajímavý je také samotný pojem baroko.

Slohové období baroka získalo svůj název podle **perly nepravidelného tvaru**, kterou takto označovali klenotníci v Portugalsku. Výraz baroko lze překládat jako křivé, nepravidelné či dobrému vkusu odporující. Pro umění v 17. a 18. století se pojem baroko začal užívat v první pol. 19. století. Ovšem představitelé klasicismu tím chtěli vyjádřit hlavně své opovržení. Pozitivněji jsou barokní umělecká díla i celá epocha posuzována až na konci 19. století.

Ideovým východiskem barokní kultury a umění se stal **tridentský koncil**. Ten se mimo jiné zabýval úctou k obrazům. Dokonce je možné hovořit o pokynech ke správné tvorbě obrazů, jejichž idea měla být jasně vyjádřená, vhodná. Obrazová témata měla na publikum emocionálně působit a přimět ho ke kajícínosti a pokání. Do popředí vstupují obrazy s mučedníky, zázraky apod. Barokní umělecká díla obecně měla symbolizovat církev vítěznou.

Architektura

V duchu Tridentina se rozvíjela do stále větší nádhery a monumentálnosti, jejím cílem bylo působit na lidské smysly. K výzdobě se používaly ušlechtilé materiály – leštěný mramor, zlato, stříbro, významné místo mají iluzivní prostředky a efekty. Kostel se stává komplexním uměleckým dílem. Na rozdíl od renesance, kdy je celkové harmonie dosahováno přiřazováním jednotlivých prvků představují architektura, plastika, malby a štuky umělecký celek. Charakteristickým stavebním znakem používaným po celé Evropě se stává ovál. Sloupoví se v baroku stává nefunkčním, dekorativním prvkem.

Mezi přední stavitele římských kostelů patřili současníci a rivalové **Borromini** a **Bernini** (bernyny). Ve věčném městě působili za papeže **Urbana VIII**, který během svého dlouhého pontifikátu velmi podporoval barokní umění. Bernini nebyl jen architektem, ale také sochařem, malířem, básníkem – mnozí jej vnímali jako nového Michelangela. Gianorenzo Bernini je tvůrcem monumentálního **ciboria** hlavního oltáře v bazilice sv. Petra, jehož stavební náklady si vyžádali desetinu ročního příjmu církevního státu. Později dostal Bernini od papeže Alexandra VII. zakázku na snad nejslavnější náměstí světa. **Náměstí svatého Petra** lze považovat za ukázkový příklad barokního městského náměstí. Kolonády, které prostor náměstí obepínají představují paže, které objímají tisíce přicházejících věřících, čímž symbolizují univerzálnost římské církve. Barokního průčelí se navíc dočkala také bazilika sv. Petra. Jeho tvůrcem je **Carlo Maderno**, který zde použil tzv. kolosální řád, čímž posílil vznešenost baziliky.

Již od poloviny 17. století se barokní architektura rychle šíří v Bavorsku, Rakousku. V první polovině 18. století byl na protestantském území podle plánů **Georga Bähra** postaven monumentální **Frauenkirche v Drážďanech**, zničený roku 1945, dnes opět obnovený. V dalších evropských zemích vznikly národní varianty barokní architektury, což platí např. o Británii, Francii, Španělsku, ale též o českých zemích.

Alespoň jednou větou nelze nezmínit prototyp barokního zámku – **Versailles**, jehož monumentální přestavba je spojena se slavným francouzským králem Ludvíkem XIV.

Malířství

V barokní malířství se setkáváme s velice mnoha uměleckými přístupy, z tohoto důvodu je problematické hovořit o jednotném stylovém proudu. Za zakladatele římského barokního malířství jsou považováni Michelangelo Merisi zvaný **Caravaggio** a Anniballe **Carracci** (anibale karáči). Kariéra Caravaggia, rodáka ze severní Itálie začala v Říme na sklonku 16. Století. Poté, co byl vyškolen v Benátkách a živil se malováním zátiší, obdržel od jednoho z kardinálů zakázku

na výzdobu kaple francouzské rodiny **Contarelli** (San Luigi dei Francesi - kostel sv. Ludvíka). Oltářní obrazy **Povolání sv. Matouše** a **Umučení sv. Matouše** způsobily na počátku 17. Století šok, zejména díky svému realismu a dramatickému zacházení se světlem. Bouřlivák Caravaggio vytvořil v Římě i další skvělá díla – Obrácení sv. Pavla, Smrt Panny Marie, Ukřižování s. Petra aj., tvořil také na Maltě (Stětí sv. Jana Křitele – katedrále sv. Jana ve Valletě), Sicílii.

Proslulým velikánem barokního malířství je vlámský umělec **Peter Paul Rubens (1577-1640)**. Jako mnozí malíři se vydal do Itálie na zkušenou. V Římě se chopil šance poté, co byl Caravaggio nucen po zabití soka v souboji věčné město opustit. Onoho roku 1606 dostal Rubens v Římě největší zakázku, jaká se tehdy dávala – hlavní oltářní **obraz Panny Marie** v kostele oratoriánů. Rubens se po dokončení vrátil do vlasti, kde se ocitl přímo v záplavě zakázek, především od katolické církve, ale i aristokratů. (Množství těchto nabídek mimo jiné mělo bránit jeho opětovnému návratu do Říma). K nejslavnějším jeho dílům náleží Marnotratný syn, Snímání z Kříže, jenž můžeme obdivovat v katedrále v Antverpách nebo Rána z milosti, též Kristus ukřižovaný mezi dvěma hříšníky, výstup na Kalvárii. Drama posledního soudu vylíčil na obraze Ztracenci jsou svrháváni do pekel, který dnes můžeme obdivovat v Alte Pinakothek v Mnichově. Na rozdíl od mnoha jiných malířů se Rubens dočkal velké slávy. Byl uznáván jako nejučenější malíř světa, přezdívalo se mu „král malířů nebo také malíř králů“ V době třicetileté války se angažoval pro uzavření míru. Rubens do sebe mistrným způsobem vstřebal podněty z vrcholných děl geniálních předchůdců jako byli Michelangelo, Tizian či Caravaggio. Sám zůstal nepřekonatelný ve ztvárnění živě působící lidské pleti. Caravaggiem i Rubensem byl inspirován skvělý nizozemský malíř **Rembrand van Rijn** (fan rejn)(1606-1669. Mnoho jeho děl zobrazuje postavy a příběhy starého zákona – např. Oslepení Samsona, požehnání Jákobovo, David hraje na harfu Saulovi.

Sochařství

Jazyk barokních sochařů je daleko jednodušší než jazyk barokních malířů. Sochařská díla složila především jako dekorační prvek v architektuře, ať už na průčelí či v interiérech kostelů, na mostech nebo náměstích. Také v sochařství vynikají díla **Berniniho**. Za jedno nejpozoruhodnějších děl římského barokního sochařství je považována Berniniho **Kaple Cornaro**, kterou si můžeme prohlédnout v karmelitánském kostele **S. Maria della Vittoria**. Autor sám ji považoval za své nejkrásnější dílo. Jeho srdcem je sousoší **Extáze sv. Terezie z Ávily**. Berninimu se až neskutečně nádherně podařilo oživit zážitek mystické extáze této světice, popisovaný v jejím životopise. Říká se, že dílo názorně předvádí proces spasení Kristem a katolickou církví. Bernini a další sochaři se hodně také věnovali práci na papežských náhrobcích z bronzu a mramoru (bazilika sv. Petra – Urban VIII. Aj.).

Nejvýznamnější mistrem baroka na poli hudby je jistě německý skladatel Johann Sebastian Bach (1685-1750). Jeho styl je považován za syntézu předchozího vývoje německé, italské a francouzské hudby. Dílo je obrovské, k nejznámějším patří Matoušovy a Janovy pašije, Vánoční oratorium, velmi rozsáhlá je zejména jeho varhanní, klavírní a komorní tvorba.

Barokní kultura v českých zemích

V českých zemích se začal rozvíjet po Bílé hoře osobitý výtvarný styl, který nazýváme **českým barokem**. Přímější souvislost než s barokem italským má spíše s barokem bavorským a rakouským. Toto ovlivňování je ještě možné rozdělit tak, že Čechy více inklinovaly Bavorsku, zatímco Morava ke Rakousku, zejména k Vídni.

Nový styl se poměrně rychle etabloval. Dá se říci, že tvář českých zemí, české krajiny, měst, městeček i vesnic ovlivnilo české baroko ze všech výtvarných stylů a architektonických slohů nejvíc. Barokní ráz krajiny i měst je zřetelný na mnoha místech dodnes a byl by jistě zřetelnější, nebýt éry socialismu. Stejně jako v Evropě i zde vznikaly stavby především na objednávku šlechty a církve. Realizace se nejdříve chopili umělci, kteří k nám přicházeli ze zahraničí, zejména z Itálie. Někteří z nich se u nás usadili natrvalo a jejich potomci jsou zde již známi jako čeští umělci. Mezi dynastie úzce spjaté s naším územím náleží Brokoffové, Luragové, Dientzenhoferové.

Baroko má na našem území několik fází. K prvním kontaktům s římským barokem dochází ještě v době manýrismu prostřednictvím architekta Giovanniho Maria **Filippiho**, který projektoval kostel P.M. Vítězné, ale také mariánský kostel ve Staré Boleslavi či na Vranově u Brna. Jedná se o jakýsi předstupeň české baroka. O **raném baroku** u nás hovoříme až do roku **1700**. K nejvýznamnější stavbám tohoto období náleží jezuitské kostely a koleje, včetně pražského Klementina, kde jako architekt působil Carlo Lurago, později také K.I. Dientzenhoffer. Italský stavební monopol v tomto období reprezentovali také Giovanni Batista Orsi (např. Loreta) nebo Giovanni Pietro Tencalla (Sv. Kopeček u Olomouce), Jan Křtitel Erna (kostely v Brně, Zábřovicích, okolí).

Svého vrcholu dosáhlo barokní stavitelství v dílech Jana Blažeje Santiniho Aichla a Kryštofa a jeho syna Kiliána Ignáce Dientzenhoferů. Santini vytvořil zvláštní odnož barokní architektury – tzv. barokní gotiku, v níž gotické prvky, např. klenby mají již jen dekorativní roli. Do barokní gotiky byly přestavěny např. Sedlecký klášter, Želiv, Kladruby, v barokní gotice je vystavěna hřbitovní kaple sv. Jana Nepomuckého na Zeleného hoře. Kromě toho jsou Santiniho dílem také Křtiny, poutní kostel považovaný mnohými za perlu a nejkrásnější chrám na MOlavě. Otec a syn Dientzenhoferové jsou spjati s **termínem radikální baroko**. Působivost jejich staveb spočívá v maximální plastičnosti

rozvlněných vnějších stěn a průčelí. Zatímco **Kryštof Dientzenhofer** se podílel na přestavbě Břevnovského kláštera, začal stavět jezuitský komplex na Malé straně, jeho syn projektoval chrám sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí, kostel sv. Jana Nepomuckého na Skalce na Novém Městě pražském, sv. Maří Magdaleny v Karlových Varech nebo Benediktinský klášter v Broumově a dostavěl také sv. Mikuláše na Malé straně. Barokní stavby nejsou jen architektonickým dílem. Nazýváme je „**Gesamtkunstwerk**“ – tj- komplexní umělecké dílo, jehož nedílnou součástí je také sochařská a malířská výzdoba i adekvátní hudební produkce. Mezi barokními sochaři v českých zemích zaujmají dominantní postavení především dva umělci: **Ferdinand Maxmilián Brokoff**, který je autorem několika dramaticky pojatých sousoší na Karlově mostě a také autor části výzdoby chrámu sv. Mikuláše na Malé Straně: **Matyáš Bernard Braun** se zasloužil též o výzdobu Karlova mostu (vidění sv. Luitgardy), ale také jezuitského kostela sv. Klimenta, nejznámější jsou ovšem jeho díla v Kuksu, zejména alegorie Ctností a neřestí.

Z malířů, kteří se hojně věnovali církevním tématům je třeba zmínit především **Karla Škrétu a Petra Brandla** (biblické náměty).

Vysoké úrovně dosáhla v českém baroku také hudba, především hudba chrámová. V 18. Století byly Čechy dokonce považovány za konzervatoř Evropy. Jako autor řady mariánských skladeb je znám **Václav Adam Michna z Otradovic**. Větší obliby v zahraničí než doma dosáhl minorita, varhaník **Bohuslav Matěj Černožský**, ve službách olomouckého biskupa v Kroměříži působil **Pavel Josef Vejvanovský**.